

DR. BEREZCKI SÁNDOR
Szeged

Berzeviczy Gizella pedagógiai tevékenysége

Berzeviczy Gizellára emlékezni és emlékeztetni több okból is indokolt. 1878. január 15-én – tehát 106 évvel ezelőtt – született és 1954. január 10-én – tehát 30 évvel ezelőtt – halt meg. Halálának 10., illetve 20. évfordulójáról még találunk megemlékezést, a 30. évfordulón azonban nem jelentek meg róla írások. Berzeviczy Gizella egyike azoknak a méltatlanul kevésbé értékelt pedagógusoknak, akiknek tevékenysége, jelentősége nem indokolja ezt a csak időnként történő megemlékezést. Életét, munkásságát eddig legteljesebben a halálának 10. évfordulóján megjelent tanulmány tartalmazza, melyet Bihari Mór a Pedagógiai Szemle 1964. 1. számában tett közzé „Berzeviczy Gizella forradalmi pályafutása” címen. Az sem méltó Berzeviczy Gizella emlékéhez, hogy az azóta róla megjelent ismertetések kizárólag Bihari Mór tanulmányának anyagát ismétlik meg anélkül, hogy alaposabb kutatással, újabb adatokkal gazdagították volna Berzeviczy Gizella életének elcmzését. Egyoldalúnak tekinthetjük e tanulmányokat azért is, mivel valamennyi Berzeviczy Gizella politikai tevékenységét, forradalmi nézeteit, magatartását emeli ki. Ez tagadhatatlanul lényeges eleme volt Berzeviczy Gizella munkásságának s legdöntőbb motívuma cselekedeteinek, emberi magatartásának. Meggyőződése, bátor emberi helytállása a legnehezebb és legkritikusabb társadalmi, politikai szituációkban ma is csodálatra készítet bennünket. Ebből a szempontból csak villantsuk fel életének legjelentősebb állomásait. Mint fiatal tanárnő 1918-ban Aradon megszervezi az aradi nevelők szakszervezetét, amelynek elnöke lett. A KMP megalakulásakor a Párt tagja lett. 1918-ban képviseli az aradi tanítókat a Magyarországi Tanítók Szakszervezete budapesti közgyűlésén, és tagja lesz a választmánynak. 1919-ben részt vesz Budapesten egy szociológiai tanfolyamon. Itt éri a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása, s őt bízzák meg a polgári iskolai tanárnöket képző intézetnek, a nagytekintélyű Erzsébet Nőiskola igazgatói teendőinek ellátására. 1919 nyarán Egerben vezet tanítói átképző tanfolyamot. A Tanácsköztársaság megbuktatása után 8 évi börtönre ítélik, és a márianosztrai intézetbe kerül. Ezekről az éveiről számol be „Márianosztra” című regényében, melyet a felszabadulás után írt, és amely rendkívül érdekes olvasmány mind az akkori börtönélet, mind Berzeviczy Gizella személyes magatartásának megismerése szempontjából. (A Magyar Televízió 1984. március 8-án „Hittünk a magunk igazában” címmel mutatta be ma is élő tanúk segítségével a márianosztrai fegyházat.) 1922-ben fogolycsere révén kerül ki a Szovjetunióba, ahol több fontos munkahelyet töltött be: a Volga vidéken részt vesz az éhezés felszámolásában, gyermekotthonok szervezésében, Odesszában a pártfőiskolán, majd az egyetemen tanít. A második világháború alatt a magyar hadifogolytáborokban végez felvilágosító, tanító munkát. 1946-ban tér haza, s sokirányú tevékenységet végez: munkásoknak,

pedagógusoknak tart előadásokat, rádióban tart felolvasásokat, tanulmányokat, könyveket ír. 1954-ben bekövetkezett haláláig a MDP könyvtárában dolgozott.

Amint láthatjuk, Berzeviczy Gizella élete fiatal korától fogva elkötelezett volt a magyar társadalmi fejlődés szocialista irányú útja mellett, s következetesen dolgozott ennek az eszmének megvalósításáért. Életének minden pillanatában hű volt ezekhez az elvekhez, s nagyon határozottan tudott meggyőződésért kiállni, vállalva ezzel sorsának átmenetileg nem kedvező alakulását is.

Akkor, amikor Berzeviczy Gizella életének ezt a meghatározó oldalát kiemeljük, nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy e politikai meggyőződés pedagógiai tevékenységében nyer megvalósulást. Mint már említettem, e pedagógiai munkásság az eddigi elemzésekben éppen csak említést nyert anélkül azonban, hogy alaposabb anyaggyűjtéssel és elemzéssel jelentőségének megfelelően vizsgáltuk volna. Véleményem szerint Berzeviczy Gizella politikai magatartása sem érthető meg pedagógiai tevékenysége nélkül. Gondolok itt elsősorban azokra az ellene felhozott vádakra, amelyekkel a bírósági tárgyalás során, a sajtóban őt rágalmazták. Érdekes, hogy senki nem állította szembe e rágalmakat azokkal a pedagógiai írásokkal, melyekben Berzeviczy Gizella pedagógiai meggyőződését fejtette ki, pedig ezek az írások önmagukban is eléggé cáfolták volna a vele szemben felhozott legképtelenebb állításokat. Ezért tartom időszerűnek azt, hogy Berzeviczy Gizellának ezt a tevékenységét is jobban az érdeklődés körébe állítsuk.

Berzeviczy Gizella életének kétségtelenül jelentős eseménye volt az, amikor 1919-ben a Tanácsköztársaság idején a Közoktatásügyi Népbiztosság kinevezte az Erzsébet Nőiskola igazgatójává. Fordulatot jelentett ez az esemény nemcsak Berzeviczy Gizella, hanem az intézet életében is. Mivel ezt az intézetet is – mint az egykori polgári iskolai tanárnőket képző intézetet – a jelenlegi általános iskolai tanárképzés jogelődjének tekintjük, nem érdektelen az intézet életének ezt a fontos időszakát Berzeviczy Gizella életével összefüggésben megemlítenünk. Nincs lehetőség arra, hogy az intézetben folyó nevelés szellemét a Tanácsköztársaság előtt és után elemezzük, s így szembeállítsuk azzal a változással, amelyet Berzeviczy Gizella sajnálatosan rövid igazgatói tevékenysége hozott. Sokat mond azonban már maga az a tény is, hogy az intézet tanára volt Horger Antal, akinek fő szerepe volt a Berzeviczy Gizella ellen megindult rágalmazásnak, feljelentésnek a Tanácsköztársaság elbukása után. „A vörös farsang véget ért!” – vágja Berzeviczy Gizella szemébe azon a tanári gyűlésen, ahol Berzeviczy Gizella leváltásáról döntenek. Berzeviczy Gizella válaszát Horger Antal így írja le: „Eszméi egyelőre megbuktak ugyan, de ha másképpen nem lehet, a föld alatt, a katakombákban is a kommunizmusért fog agitálni.”

Berzeviczy Gizella nem érdemtelenül került az Erzsébet Nőiskola élére. Horger Antal ugyan 1919-ben azt írta, hogy: „Ez a kinevezés nagyon meglepte a tanári testületet, mert addig soha hírért sem hallottuk nevének, még kevésbé persze a magyar nőnevelés vagy a tudomány terén szerzett érdemeinek, amelyek őt méltóvá tették volna e díszes állásra.” Horgernek nem volt igaza, mivel Berzeviczy Gizellának ekkor már több pedagógiai tanulmánya jelent meg, amelyek sok értékes pedagógiai gondolatot vetettek fel. Ezzel szemben Horgernek egyetlen ilyen jellegű munkája sem jelent meg. Itt most nincs lehetőség Berzeviczy Gizellának e tanulmányait tüzetesebben elemezni, s így meg kell elégednünk címük felsorolásával. 1906-ban írta a „Tudományegyetem és polgári iskola”, „Dualizmus az iskolában”, „A nyelvtörténeti tanfolyam”, „Ifjúságunk jelleme” című tanulmányokat. 1907-ben jelentek meg a következő cikkei: „Leányiskolánk nőnevelése”, valamint „Fajunk szupremációja és a magyar nőnevelés”. 1908-ban teszi közzé „Növendékeink társadalmá”

című értekezését. E felsorolás nem teljes, mivel ezeken kívül több cikke is megjelent helyi – aradi – újságokban, lapokban.

A Tanácsköztársaság idején természetesen nem jutott számára idő elméleti tanulmányok írására, mivel el volt foglalva az intézet vezetésének, szervezésének problémáival, valamint az egri pedagógustanfolyam szervezésével, előadások tartásával. A tanárképzéssel kapcsolatos gondolatait és koncepcióját mint igazgató csak vázolni tudja az 1919. május 6-án tartott tanártestületi értekezleten. Ekkor többek között a következőket mondotta: „Nem engedelmes, vakon szolgáló jobbágyokat akarunk, mint a régi rendszert. Mi, a kommunista társadalom nevelői szabad, önálló, boldog munkásokat akarunk – embereket, akik testileg-lelkileg életre valók, bátrak, s közhasznú munkában építik az emberi kultúra közös épületét, élvezve annak minden áldását és szépségét.” E beszéde más részében húzza alá: „A tanításban a kommunizmus tényeire helyezzük a súlyt, ezekre utaljunk, ezeket tegyük tudatossá az ifjúság lelkében. Értessük meg vele a célt, a munkás társadalmat, a munka erkölcsét, minden munkásember szent jogát, hogy egyenlő feltételek között törekedhessék a tiszta emberi kultúrára.” A jövődől tanárokhoz szólóan fogalmazza meg pedagógiai politikai meggyőződését: „A forradalmasítást magunkon kell kezdenünk, mert eredménytelen az a tanítás, ha azt nem a meggyőzés diktálja. Teljesen bele kell magunkat élnünk az új szellembe, hogy apró kizökkenések ne zavarják a biztos haladást.” Ezeket az elveket hirdeti a jövődől tanárnőknek az általa tartott szociológiai órákon is.

A politikai helyzet megváltozása megakadályozta Berzeviczy Gizellát abban, hogy folytassa igazgatói tevékenységét. Jelentős pedagógiai tevékenység végzésére azután évtizedekig a Szovjetunióban nyílik lehetősége. Ebből az időszakból pedagógiai jellegű írás nem áll rendelkezésünkre, amelyből Berzeviczy Gizella pedagógiai felfogása, nézete megismerhető lenne.

Az 1946-os hazatérése után ismét több írása jelenik meg. Így a nagyszerű regénye – amelyet bizonyos szempontból pedagógiai regényként is kezelhetünk –, a Márianosztra 1948-ban. Ezt több mű követte: 1948-ban: „A gyermek a Szovjetunióban”, „Egy egész nép tanul”, 1951-ben „Családi boldogságunk feltétele a béke”. E könyvek mellett több cikket is írt: 1946-ban „Társadalmi munka a Szovjetunióban”, 1947-ben „Milyen legyen a magyar nevelőképzés?”. Rádióban tartott előadásai a következő címen hangzottak el: 1947-ben „A szovjet erkölcs” és 1948-ban „A szovjet ember mindennapi élete.”

E művek közül most csak azt a tanulmányt szeretném ismertetni, amelyet 1947-ben, a nevelőképzés átszervezésének idején jelentetett meg az Embernevelés című folyóiratban. Cikke elején leszögezi: „A nevelőképzést nem szabad elszigetelten, önmagáért való jelenséggént tekintenünk. A nevelőképzés országos ügy: hogy hogyan oldjuk meg, attól függ, micsoda célt tűz maga elé az ország, mit akar megvalósítani jövődől fejlődése útján. Még egy tényező játszik itt fontos és némileg fékező szerepet: mit tudunk, mit lehet megvalósítani?” Azt hiszem, hogy ezek a gondolatok ma is nagyon időszerűek. Kár, hogy 1947 után nem vették figyelembe Berzeviczy Gizella gondolatait a tanárképzés és a magyar közoktatás egyéb kérdéseiben. Így megállapította: „Idegen példákat gépiesen átvenni, a megváltozott viszonyok között sablonosan megvalósítani sohasem szabad.” Külön érdemes felhívni a figyelmet mai aktualitása miatt is Berzeviczy Gizella következő megállapítására: „A most ránk következő időben az ország nehéz gazdasági helyzetben lesz. Iparának és egységes gazdaságának felépítése óriási erőfeszítést, hozzáértést, tehetséget követel. Az következők-e ebből, hogy tehát hanyagoljuk el egyelőre a kulturális fejlődést? Ellenkezőleg. Csak oly nép, amely jobb minőségű munkát tud adni, remélheti, hogy ki-

csiny száma mellett is megállja helyét a nemzetek nagy versenyében és felvirágozhatik. Minőségi munkára pedig csak kinevelt munkások, gazdák és egyéb dolgozók képesek. Ezért a nép nevelőire óriási feladat hárul: tanultabb, ügyesebb, az élet küzdelmeire készebb, honszerető s a haladásért dolgozó új nemzedéket kell nevelniök. Világos, hogy ezt a nagy jelentőségű feladatot csak oly nevelők teljesíthetik, akik maguk is tanultabbak, és mindenképpen jobb minőségű kiképzésen mennek át." Cikke további részében részletesen ismerteti elképzelését a nevelőképzés szervezésével és tartalmával kapcsolatosan, a továbbképzés módjával összefüggésben. Majd megállapítja: „A nevelők továbbképzése természetesen maga után vonná a tanítóság anyagi és társadalmi helyzetének emelkedését is.”

Érdemes ma is elgondolkodni következő megállapításán is: „Amit a nevelők adnak a nép gyermekcinek, abból különb minőségű iparcikk, a mezőgazdaság új vívmányai alapján nyert jobb termék, az egész ország intenzívebb gazdasági, politikai, kulturális fejlődése lesz, mert »a legnagyobb termelőerő maga az ember« (Marx).”

Cikkét e gondolattal zárja: „A nevelők képzésébe befektetett tőke nem holt tőke, bőséges kamatot hoz”.

Azt hiszem, e néhány sor Berzeviczy Gizella pedagógiai munkásságából meggyőzhet bennünket arról, hogy szocialista társadalmunk építését szolgáló nagy pedagógus személyiségről szükséges volt megemlékeznünk.